

Arkadiusz Żukowski

„Społeczne i ekonomiczne implikacje małego ruchu granicznego” (Social and economic implications of the local border traffic)

Wykonana na rzecz Activity: 6,7,4

Społeczne i ekonomiczne implikacje małego ruchu granicznego dotyczyć będą przypadku pogranicza polsko-rosyjskiego, ze szczególnym podkreśleniem aspektów społecznych i kulturowych, w tym tożsamościowych.

Uważa się, że jednym z ważniejszych skutków wprowadzania w praktykę idei małego ruchu granicznego, będzie europeizacja kultury (*the Europeanization of culture*) na obszarze przygranicznym nie wchodzącym w skład Unii Europejskiej.

Na swoistość pogranicza polsko-rosyjskiego składają się nie tylko elementy przyrodniczo-geograficzne, a przede wszystkim wynika ona ze specyfiki uwarunkowań historycznych i politycznych, nowej struktury narodowościowo-etnicznej, stosunków społecznych i ekonomicznych oraz kształtującej się tożsamości kulturowej.

Mały ruch graniczny swym zasięgiem objął w dużym stopniu terytorium byłych Prus Wschodnich. Przez stulecia stanowiły one jeden zintegrowany historyczny region. W 1945 roku został on podzielony na dwa obszary, które przez ponad pół wieku prawie zupełnie ze sobą nie współpracowały. Sztucznie wyznaczona granica dzieliła Prusy Wschodnie na część radziecką i polską.

Charakter pograniczny tych terenów zaczął się dopiero kształtować w latach 90. XX wieku, co umożliwiły przemiany społeczno-polityczne i ekonomiczne w Europie Środkowej i Wschodniej. Nie posiadają one jednak typowych cech pogranicza socjo-historycznego, wynikającego z tożsamości rdzennych mieszkańców tych terenów.

Lithuania-Poland-Russia Cross-Border Co-operation Programme 2007-2013 is co-financed with funds from the European Union.

Pogranicze polsko-rosyjskie zamieszkuje, po obu stronach granicy ludność mało spójna społecznie. Wynika to przede wszystkim z faktu, iż tereny te w wyniku decyzji politycznych zostały zamieszkane przez nową, napływową ludność o zróżnicowanym składzie etnicznym, różnych tradycjach i kulturze oraz wyznaniu (w tym także ateistów).

Po 1945 roku, po polskiej stronie, w związku z centralizacją życia politycznego, ekonomicznego i społecznego, a także promowaniem tzw. jedności narodowej państwa niszczone identyfikację mieszkańców tego pogranicza. Polityce tej sprzyjała realizowana polityka przymusowych deportacji. W przypadku przygranicza polskiego, rozumianego przede wszystkim jako obszar obecnego województwa warmińsko-mazurskiego, a zwłaszcza powiatów położonych w sąsiedztwie granicy polsko-rosyjskiej, pozbywano się ludności autochtonicznej (o niemieckim, warmińskim, mazurskim i polskim rodowodzie).

Współcześnie przygranicze polskie posiada pewne cechy zacofanych regionów. W statystykach ekonomiczno-społecznych większość wskaźników rozwojowych odbiega od średnich krajowych. Na tym obszarze notuje się niższą aktywność społeczną i polityczną (np. aktywność organizacji pozarządowych, partii politycznych, frekwencja w wyborach).

Z kolei, ludność obwodu kaliningradzkiego przeżyła ponad 55 lat w izolacji. Obwód stanowił zamknięty obszar, bazę wojskową. Realizowany był tam eksperyment budowy socjalistycznego społeczeństwa tzw. *sovetskij chelovek*. Planowo dążono do usunięcia śladów kulturowego dziedzictwa Prus Wschodnich

Po upadku ZSRR społeczność obwodu kaliningradzkiego miała nie tylko kłopoty z odnalezieniem własnej tożsamości, ale także ze sprecyzowaniem swego stosunku do sąsiadów. Wcześniej propagowano ideologiczną przyjaźń między narodami, przy szczelnie zamkniętej granicy. Wydarzenia przełomu lat 80. i 90. stworzyły nową jakość, a zarazem pustkę w świadomości społecznej mieszkańców Obwodu.

Nie ukształtowanie się tożsamości lokalnej, a tym bardziej regionalnej jest jedną z cech charakterystycznych decydujących o swoistości tego pogranicza. Zarówno region warmińsko-mazurski, jak i obwód kaliningradzki stanowią nowe byty kulturowe bez jasno jeszcze określonej tożsamości. Symbolika „małej ojczyzny” jest w zasadzie nieobecna. Proces upodmiotowienia społeczności tego pogranicza, co najwyżej dopiero się rozpoczął. Ponadto wskazuje się na istnienie dysonansu między terenami pogranicza, ze strony polskiej i

Lithuania-Poland-Russia Cross-Border Co-operation Programme 2007-2013 is co-financed with funds from the European Union.

rosyjskiej, wynikającego z różnicy w poziomie rozwoju cywilizacyjnego, chociaż bardziej jest on kreowany przez media niż ma to miejsce w rzeczywistości.

Specyfika pogranicza polsko-rosyjskiego wynika też z faktu, iż granica polsko-rosyjska jest jednocześnie granicą Unii Europejskiej (od 2004) i NATO (od 1999).

Na pograniczu polsko-rosyjskim nie próbowano wprowadzać tzw. legendy pozytywnej, która zwłaszcza wśród młodego pokolenia mogłaby propagować współpracę w ramach nowej Europy. Wówczas nie byłoby tak poważnych problemów z utożsamianiem się mieszkańców tego pogranicza z terenem, na którym żyją. Wprowadzanie, tzw. legendy pozytywnej sprzyjałoby krystalizowaniu się tożsamości lokalnej, regionalnej i europejskiej. Jest to szczególnie ważne, gdyż jak wspomnieliśmy wcześniej na tym obszarze nie wykształciła się jeszcze trwała tożsamość lokalna czy regionalna. Poprzez intensyfikację polsko-rosyjskiego małego ruchu granicznego – wielość i różnorodność kontaktów mieszkańców koncepcja ta ma szansę implementacji. Tworzenie tzw. pozytywnej legendy oraz tożsamości pogranicza w dużym stopniu zależy od aktywności tamtejszych elit, które mogą promować tę ideę i integrować społeczności po obu stronach granicy jej na rzecz.

Zwrócenie uwagi na ważność aspektu identyfikacji i tożsamości regionalnej w kontekście społecznych implikacji małego ruchu granicznego wynika też z założeń budowania społeczeństwa otwartego i obywatelskiego. Poza identyfikacją z istniejącą przestrzenią geograficzną i zwierzchnością państwową należy uwzględnić dziedzictwo cywilizacyjne tych terenów.

W obwodzie kaliningradzkim FR notuje się zjawisko powolnego wyłaniania się tożsamości regionalnej jego mieszkańców. Obecnie wielu z nich dostrzega odrębność tego Obwodu od innych części terytorium Federacji Rosyjskiej. Następuje powolny proces tworzenia się nowej tożsamości mieszkańców Obwodu, tzn. poczucia przynależności do regionu i Europy. Wśród młodego pokolenia wielu nigdy nie było w macierzystej Rosji, natomiast odwiedzało wielokrotnie państwa sąsiadujące, w tym państwa Europy Zachodniej. Mały ruch graniczny zdecydowanie zwielokrotnił wizyty mieszkańców Obwodu w Polsce (na obszarze jego obowiązywania), co nie jest bez znaczenia na kształtowanie się ich identyfikacji tożsamościowych.

Lithuania-Poland-Russia Cross-Border Co-operation Programme 2007-2013 is co-financed with funds from the European Union.

Na pograniczu polsko-rosyjskim nie występuje, w przeciwieństwie do ziem zachodnich polskiego pogranicza wzajemne uprzedzenia i obawy w relacjach Polacy – Rosjanie. Nie ma też poczucia winy wobec mieszkańców najbliższej zagranicy. Nie ma też podstaw do wysuwania tak jak to ma miejsce w odniesieniu do zachodnich ziem pogranicza, postulatu moralnego zadośćuczynienia dawnym, tzw. wypędzonym mieszkańcom tych terenów. Nie istnieje także silna obawa przed wykupem ziemi przez Niemców. Ponadto nie występuje w zasadzie bariera językowa.

Wstępne wyniki badań dotyczące polsko-rosyjskiego małego ruchu granicznego pokazują, że pozytywne czy dość pozytywne postrzeganie sąsiadów ugruntowuje się, zaś funkcjonujące w pewnych grupach społecznych negatywne stereotypy Rosjan wśród Polaków czy na odwrót słabną wraz z intensyfikacją i różnorodnością wzajemnych kontaktów.

Umowa między Polską a Rosją o małym ruchu granicznym może stanowić ważny krok w kierunku pełnej normalizacji, a przede wszystkim rozwoju kontaktów na pograniczu polsko-rosyjskim, także w kontekście zmian w tożsamości jego mieszkańców. Wśród konsekwencji społecznych tej umowy wymienia się: przenikanie kultur, chęć uczenia się i poznawania nawzajem, przełamywanie stereotypów, nowe znajomości przyjaźnie i miłości. Natomiast obawy dotyczące wprowadzenia małego ruchu granicznego okazały się bezpodstawne.

W odniesieniu do ekonomicznych implikacji polsko-rosyjskiego małego ruchu granicznego to przede wszystkim dotyczą one szeroko pojętej sfery handlu, zarówno w wymiarze przedsiębiorstw, jak indywidualnym.

W tym zakresie zdecydowanie dominują indywidualne wyjazdy, które można byłoby nazwać „egzystencjalnymi” jednodniowymi eskapadami (ponad 90% ogółu pobytów). W Obwodzie organizuje się zbiorowe wyjazdy autokarowe do przygranicznych hipermarketów oraz galerii i centrów handlowych Trójmiasta i Olsztyna. Coraz częściej wyjazdy te obejmują weekend i oprócz celów zakupów dotyczą wizyt w centrach rekreacyjnych, korzystania z usług hotelowych, gastronomicznych i innych czy też uczestnictwa w wydarzeniach kulturalnych i sportowych. Natomiast wyjazdy Polaków mają charakter wybitnie indywidualny i nastawiony w zdecydowanej większości na zakup paliwa i papierosów jak najbliżej od granicy. Bez wątplenia efektem wprowadzenia polsko-rosyjskiego małego ruchu

Lithuania-Poland-Russia Cross-Border Co-operation Programme 2007-2013 is co-financed with funds from the European Union.

granicznego jest znaczny wzrost obrotów placówek handlowych (po stronie polskiej skutkuje to budową nowych marketów czy placówek usługowych). Wśród przedsiębiorców skutkowało to także wprowadzeniem nowego produktu/usługi, zmodyfikowaniem oferty handlowej czy podpisaniem nowego kontraktu handlowego. Po roku funkcjonowania polsko-rosyjskiego małego ruchu granicznego (2012-2013) trudno jednak mówić o wyraźnym wzroście intensywności współpracy transgranicznej w obszarze biznesu i przedsiębiorczości (np. wspólne przedsięwzięcia gospodarcze, w tym inwestycyjne).

Zarówno w intensyfikacji kontaktów społecznych jak i ekonomicznych zwraca się uwagę na niedostatki w uregulowaniach prawnych, infrastrukturze transportowej, niedrożności przejść granicznych i ich niewystarczającej liczbie (np. zmiana statusu istniejących lądowych przejść granicznych i rozszerzenie ich o ruch osobowo-pieszy; uruchomienia przejścia granicznego (samochodowo-osobowe) Skandawa – Żeleznodorożnyj; ponownego uruchomienia połączenia kolejowego na linii Bagrationowsk – Olsztyn z ponownym uruchomieniem kolejowego przejścia granicznego; wypracowania uzasadnienia dla wniosku do Komisji Europejskiej o zmianie zasad małego ruchu granicznego dotyczących umożliwienia włączenia wodnych i powietrznych przejść granicznych w ramach umowy polsko-rosyjskiej).

Mały ruch graniczny może służyć budowaniu wspólnej przestrzeni ekonomicznej, społecznej i kulturowej (a może docelowo *quasi* politycznej) poprzez przepływ ludności towarów i usług. Współpraca i wymiana kulturalna powinna przygotować społeczności pogranicza do bliskiego sąsiedztwa, zaś w sferze ekonomicznej powinna stymulować ożywienie gospodarcze i sprzyjać ogólnemu rozwojowi pogranicza polsko-rosyjskiego.

Bibliografia

- Archer C., Etzold T., The European Union and Kaliningrad. Taking the Low Road, “Geopolitics” 2010, Vol. 15, Issue 2.
- Berendevev (Берендеев) М.В., Влияние экономических факторов на формирование самоидентификации жителей региона (Influence of economic

Lithuania-Poland-Russia Cross-Border Co-operation Programme 2007-2013 is co-financed with funds from the European Union.

factors on formation of the self-identification of the citizens of the Kaliningrad region), “Вестник Российского государственного университета им И. Канта. Серия гуманитарные науки” 2007, nr 8.

- Berendev (Берендеев) М.В., Методологические основания исследования идентичности регионального социума (Methodological basics of regional identity), „Социология образования” 2007, nr 7.
- Berger S., Holtom P., Locating Kaliningrad and Königsberg in Russian and German Collective Identity Discourses and Political Symbolism in the 750th Anniversary Celebrations of 2005, “Journal of Baltic Studies” 2008, Vol. 39, Issue 1.
- Fedorov (Федоров) G.M, Калининградская область. Регион сотрудничества, Калининград 2000.
- Gänzle S., Müntel G., Europeanization ‘Beyond’ Europe? EU Impact on Domestic Policies in the Russian Enclave of Kaliningrad, “Journal of Baltic Studies” 2011, Vol. 42, Issue 1 (Special Issue - Transnational Governance and Policy-Making in the Baltic Sea Region).
- Joenniemi P., Sergounin A., Russia and the European Union’s Northern Dimension: Encounter or Clash of Civilisations?, Nizhny Novgorod 2003.
- Karabeshkin L., Wellmann C., The Russian Domestic Debate on Kaliningrad: Integrity, Identity and Economy, Monastyr 2004.
- Misiunas R., Rootless Russia. Kaliningrad — Status and Identity, “Diplomacy and Statecraft” 2004, Vol. 15, Issue 2.
- Karpenko A., Regionalization and Identity: The Subjectivity of Kaliningrad, UNISCI Discussion Papers, 2006, No. 10.
- Карпенко (Карпенко) А., Региональная идентичность как категория политической практики, Москва 2008.
- Oldberg I., The Emergence of a Regional Identity in the Kaliningrad Oblast, “Cooperation and Conflict” September 2000, Vol. 35, No. 3.
- Rywkin M., An odd entity. The case of the Kaliningrad enclave, „American Foreign Policy Interests” 2003, No. 3.

Lithuania-Poland-Russia Cross-Border Co-operation Programme 2007-2013 is co-financed with funds from the European Union.

- Sezneva O., Modalities of Self-understanding, Identification and Representation in the Post-1991 Kaliningrad. A Critical View, [w:] Berger S. (red.), “Kaliningrad in Europe: Perspectives From Inside and Outside”, Lüneburg 2010.
- Spinner M., Kaliningrad - An Russian Enclave in Central Europe in Search for an Identity, Budapest 2003.
- The Baltic Sea Region in the European Union: Reflections on Identity, Soft-Security and Marginality, Berlin 2011.
- Vinokurov E., In Russia, With Russia. Kaliningrad’s Dependence on Russian Domestic Policy and Economic Development, „AIKE Working Paper” 2007, <http://kaliningradexpert.org/node/3422>.
- Vinokurov E., Economic Prospects for Kaliningrad. Between EU Enlargement and Russia’s Integration into the World Economy, CEPS Working Document, 2004, No. 201.